ਬੰਸੁਰੀ-I

ਕਲਾਵਾਂ ਦੀ ਪਾਠ ਪੁਸਤਕ
ਜਮਾਤ-3

© NCERT not to be republished

0337

विद्ययाऽमृतमश्नुते

एन सी ई आर टी
NCERT

राष्ट्रीय शैक्षिक अनुसंधान और प्रशिक्षण परिषद्
NATIONAL COUNCIL OF EDUCATIONAL RESEARCH AND TRAINING

0337 – ਬੰਸੁਰੀ – I
ਕਲਾਵਾਂ ਦੀ ਪਾਠ ਪੁਸਤਕ (ਜਮਾਤ-3)

ISBN 978-93-5292-464-6

ਪਹਿਲਾ ਐਡੀਸ਼ਨ
ਜੂਨ 2024 ਜੈਸਥਾ 1946

PD 1000T SU

© ਨੈਸ਼ਨਲ ਕੌਂਸਲ ਆਫ ਐਜੂਕੇਸ਼ਨਲ ਰਿਸਰਚ ਐਂਡ ਟ੍ਰੇਨਿੰਗ (ਐਨ.ਸੀ.ਈ.ਆਰ.ਟੀ.), 2024

₹ 65.00

ਐਨ.ਸੀ.ਈ.ਆਰ.ਟੀ ਵਾਟਰਮਾਰਕ ਨਾਲ 80 ਜੀ.ਐਸ.ਐਮ ਪੇਪਰ 'ਤੇ ਛਾਪਿਆ ਗਿਆ

ਸੱਕਤਰ ਨੈਸ਼ਨਲ ਕੌਂਸਲ ਆਫ ਐਜੂਕੇਸ਼ਨਲ ਰਿਸਰਚ ਐਂਡ ਟ੍ਰੇਨਿੰਗ ਦੁਆਰਾ ਪਬਲੀਕੇਸ਼ਨ ਵਿਭਾਗ ਵਿਖੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ, ਸ਼੍ਰੀ ਅਰਬਿੰਦੋ ਮਾਰਗ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ 110 016 ਅਤੇ ਪ੍ਰਿੰਟ ਨੋਵਾ ਪਬਲੀਕੇਸ਼ਨਜ਼ ਐਂਡ ਪ੍ਰਿੰਟਰਜ਼ ਪ੍ਰਾਈਵੇਟ ਲਿਮਟਿਡ, ਪਲਾਟ ਨੰਬਰ 9-10, ਸੈਕਟਰ-59, ਫੇਜ਼-2, ਫਰੀਦਾਬਾਦ 121 004 (ਹਰਿਆਣਾ)।

ਸਾਰੇ ਅਧਿਕਾਰ ਰਾਖਵੇਂ ਹਨ

- ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਹਿੱਸੇ ਨੂੰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ, ਇਲੈਕਟ੍ਰਾਨਿਕ, ਮਕੈਨੀਕਲ, ਫੋਟੋਕਾਪੀ, ਰਿਕਾਰਡਿੰਗ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਦੁਬਾਰਾ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ, ਸਟੋਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਜਾਂ ਪ੍ਰਸਾਰਿਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ।
- ਇਹ ਕਿਤਾਬ ਇਸ ਸ਼ਰਤ ਦੇ ਅਧੀਨ ਵੇਚੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਵਪਾਰ ਰਾਹੀਂ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ ਦੀ ਸਹਿਮਤੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ, ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਰੂਪ ਵਿੱਚ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਇਹ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ, ਉਧਾਰ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ, ਨਾ ਹੀ ਦੁਬਾਰਾ ਵੇਚਿਆ ਜਾਵੇਗਾ, ਕਿਰਾਏ 'ਤੇ ਨਹੀਂ ਲਿਆ ਜਾਵੇਗਾ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਨਿਪਟਾਰਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ।
- ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਦੀ ਸਹੀ ਕੀਮਤ ਇਸ ਪੰਨੇ 'ਤੇ ਛਾਪੀ ਗਈ ਹੈ, ਰਬੜ ਸਟੈਂਪ ਦੁਆਰਾ ਜਾਂ ਸਟਿੱਕਰ ਦੁਆਰਾ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਦਰਸਾਈ ਗਈ ਕੋਈ ਵੀ ਸੋਧੀ ਹੋਈ ਕੀਮਤ ਗਲਤ ਹੈ ਅਤੇ ਅਸਵੀਕਾਰਯੋਗ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ.

ਐਨ.ਸੀ.ਈ.ਆਰ.ਟੀ, ਪਬਲੀਕੇਸ਼ਨ ਵਿਭਾਗ ਦੇ ਦਫਤਰ

ਐਨ.ਸੀ.ਈ.ਆਰ.ਟੀ ਕੈਂਪਸ, ਸ਼੍ਰੀ ਅਰਬਿੰਦੋ ਮਾਰਗ
ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ 110 016 **ਫ਼ੋਨ : 011-26562708**

108, 100 ਫੁੱਟ ਰੋਡ,ਹੇਲੀ ਐਕਸਟੈਂਸ਼ਨ, ਹੋਸਡੇਕੇਰੇ, ਬਨਾਸ਼ੰਕਰੀ III ਸਟੇਜ
ਬੈਂਗਲੁਰੂ 560 085 **ਫ਼ੋਨ : 080-26725740**

ਨਵਜੀਵਨ ਟਰੱਸਟ ਬਿਲਡਿੰਗ, ਡਾਕਘਰ ਨਵਜੀਵਨ
ਅਹਿਮਦਾਬਾਦ 380 014 **ਫ਼ੋਨ : 079-27541446**

ਸੀ.ਡਬਲਯੂ.ਸੀ ਕੈਂਪਸ, ਨਜਦੀਕ: ਧਨਕਲ ਬੱਸ ਸਟਾਪ, ਪਨਿਹਟੀ
ਕੋਲਕਾਤਾ 700 114 **ਫ਼ੋਨ : 033-25530454**

ਸੀ.ਡਬਲਯੂ.ਸੀ ਕੈਂਪਸ, ਕਾਮਪਲੈਕਸ,
ਮਾਲੀਗਾਂਵ
ਗੁਹਾਟੀ 781 021 **ਫ਼ੋਨ : 0361-2674869**

© NCERT not to be republished

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਲਈ ਸਹਿਯੋਗੀ

ਮੁਖੀ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਵਿਭਾਗ	:	ਅਨੂਪ ਕੁਮਾਰ ਰਾਜਪੂਤ
ਮੁੱਖ ਸੰਪਾਦਕ	:	ਸ਼ਵੇਤਾ ਉੱਪਲ
ਚੀਫ ਉਤਪਾਦਨ ਅਫਸਰ	:	ਅਰੁਣ ਚਿੱਤਕਾਰਾ
ਚੀਫ ਵਪਾਰ ਪ੍ਰਬੰਧਕ	:	ਅਮਿਤਾਭ ਕੁਮਾਰ
ਸੰਪਾਦਕ ਅਫਸਰ	:	ਜਹਾਂ ਲਾਲ

ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਅਤੇ ਲੇਆਉਟ : ਰਿਤੂ ਟੋਪਾ, ਆਰਟ ਕ੍ਰਿਏਸ਼ਨਜ਼, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ
ਤਸਵੀਰਾਂ : ਮੋਹਿਤ ਜੋਸ਼ੀ, ਮੁੰਬਈ
ਕਵਰ: ਸੰਤੋਸ਼ ਮਿਸ਼ਰਾ, ਏਮਾਰਟਸ, ਦਿੱਲੀ

ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ

ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ (NEP) 2020 ਅਨੁਸਾਰ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਸਮੂਹ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਇੱਕ ਮਜ਼ਬੂਤ ਆਧਾਰ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਅਤੇ ਸੰਵਿਧਾਨਿਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਤੋਂ ਉਤਪੰਨ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਮੂਲਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ, ਸਗੋਂ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਸੰਖਿਆਤਮਕ ਹੁਨਰ ਵੀ ਹਾਸਲ ਕਰਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਅੱਗੇ ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਲਈ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਿਆਰ ਹੋ ਸਕਣ।

ਆਰਿੰਭਕ ਪੱਧਰ, ਜੋ ਬੁਨਿਆਦੀ ਅਤੇ ਮੱਧ ਪੜਾਅ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਇੱਕ ਪੁਲ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਸਕੂਲ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਚ ਤਿੰਨ ਸਾਲਾਂ ਦਾ ਉਹ ਸਮਾਂ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਜਮਾਤ 3 ਤੋਂ ਜਮਾਤ 5 ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਇਸ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਦਿੱਤੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੋਵੇਗੀ। ਖੇਡ-ਆਧਾਰਿਤ, ਖੋਜ ਆਧਾਰਿਤ ਅਤੇ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਹੋ ਕੇ ਕਰਕੇ ਸਿੱਖਣ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਜਾਰੀ ਰਹਿਣਗੀਆਂ, ਪਰ ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪਾਠ ਪੁਸਤਕਾਂ ਅਤੇ ਜਮਾਤਾਂ ਨਾਲ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਸ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਮੁਸ਼ਕਲ ਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਰੱਖਣਾ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਪੜ੍ਹਨਾ, ਲਿਖਣਾ, ਯਾਦ ਰੱਖਣਾ, ਚਿੱਤਰਕਲਾ, ਸੰਗੀਤ ਆਦਿ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਨਾਲ ਸਮੂਹ ਵਿਚ ਸਿੱਖਣਾ ਅਤੇ ਆਪ-ਖੋਜ ਲਈ ਇੱਕ ਮਜ਼ਬੂਤ ਆਧਾਰ ਤਿਆਰ ਕਰਨਾ ਹੈ।

ਇਸ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਬੱਚੇ ਸਰੀਰਕ ਸਿੱਖਿਆ, ਕਲਾ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ, ਗਣਿਤ, ਆਰੰਭਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਨਾਲ ਵੀ ਜਾਣੂ ਹੋਣਗੇ। ਇੱਥੇ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ ਕਿ ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ ਜ਼ਹਿਨੀ, ਭਾਵਨਾਤਮਕ ਅਤੇ ਭੌਤਿਕ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਸਮੂਹਿਕ ਵਿਕਾਸ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਜੋ ਉਹ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਮੱਧ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੋ ਸਕਣ।

ਜਮਾਤ 3 ਦੀ ਇਹ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕ 'ਬੰਸੁਰੀ-1' ਕਲਾ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਹੈ ਅਤੇ ਉਪਰੋਕਤ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਵਿਕਸਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਨੂੰ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਰਸਮੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕ ਨੂੰ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ (NEP) 2020 ਅਤੇ ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੀ ਰੂਪਰੇਖਾ 2023 ਦੀ ਸਿਫਾਰਿਸ਼ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਆਨੰਦਮਈ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਨਾਲ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਰਚਨਾਤਮਕ ਅਨੁਸਰਨ ਦੇ ਵੱਲ ਲੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਪੰਜਕੋਸ਼ਾ ਦੇ ਪੰਜਵੇਂ ਹਿੱਸੇ ਆਨੰਦਮਈ ਕੋਸ਼ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਵੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਦੀ ਹੈ।

© NCERT not to be republished

ਇਹ ਪਾਠ ਪੁਸਤਕ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸੰਗੀਤ, ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਕਲਾ, ਨਾਟਕ ਅਤੇ ਨ੍ਰਿਤ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦਾ ਆਨੰਦ ਲੈਣ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਕਲਾ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਮੁੱਢਲੀ ਸਮਝ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਵੀ ਸਹਾਇਕ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ, ਚਿੱਤਰ ਅਤੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਕਲਪਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਸਮਾਵੇਸ਼ੀ ਜਮਾਤ ਦੇ ਢਾਂਚੇ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। "ਬੰਸੁਰੀ-1" ਸਿਰਲੇਖ ਵਾਲੀ ਇਸ ਪਾਠ ਪੁਸਤਕ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਪਾਠ ਦੀ ਸਮੱਗਰੀ ਭਾਰਤ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਾਂਸਕ੍ਰਿਤਕ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਅਤੇ ਵਿਰਾਸਤ ਦੀ ਤਜ਼ਰਬਾ ਅਤੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਖ਼ਾਸ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਵਾਲੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਇਸ ਵਿੱਚ ਮੂਲਾਂਕਣ ਦੇ ਬਿੰਦੂ ਵੀ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਵਿੱਚ ਛੁਪੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਬੱਚੇ ਕੁਦਰਤੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਤਸੁਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਕਈ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ, ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਕੁਦਰਤੀ ਉਤਸੁਕਤਾ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖ ਕੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਬੱਚਿਆ ਨੂੰ ਖੇਡਾਂ ਅਤੇ ਖਿਲੌਣਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨਾਲ ਜੋੜਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਤੋਂ ਸਿੱਖਣਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ, ਨਾਲ ਹੀ ਇਹ ਵੀ ਉਮੀਦ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਬੱਚੇ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ 'ਤੇ ਹੋਰ ਕਿਤਾਬਾਂ ਵੀ ਪੜ੍ਹਣਗੇ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣਗੇ। ਸਕੂਲ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਜੋ ਬੱਚੇ ਹੋਰ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਣ। ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਤੋਂ ਇਹ ਵੀ ਉਮੀਦ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰਨਗੇ।

ਇਸ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਾਲ, ਮੈਂ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਨੂੰ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਪੱਧਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਲਈ ਸਿਫਾਰਸ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। ਪਾਠ ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਣ ਵਾਲੇ ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਉਮੀਦ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਸਾਰੇ ਸੰਬੰਧਤ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਉਮੀਦਾਂ 'ਤੇ ਖਰੀ ਉਤਰੇਗੀ। ਨੈਸ਼ਨਲ ਕੌਂਸਲ ਆਫ ਐਜੂਕੇਸ਼ਨਲ ਰਿਸਰਚ ਐਂਡ ਟ੍ਰੇਨਿੰਗ (ਐਨ.ਸੀ.ਈ.ਆਰ.ਟੀ) ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਲਗਾਤਾਰ ਬਿਹਤਰ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਤੁਹਾਡੇ ਸੁਝਾਵਾਂ ਦਾ ਸਵਾਗਤ ਕਰੇਗੀ।

ਦਿਨੇਸ਼ ਪ੍ਰਸਾਦ ਸਕਲਾਨੀ
ਡਾਇਰੈਕਟਰ,
ਨੈਸ਼ਨਲ ਕੌਂਸਲ ਆਫ ਐਜੂਕੇਸ਼ਨਲ
ਰਿਸਰਚ ਐਂਡ ਟ੍ਰੇਨਿੰਗ

ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ
ਜੂਨ 2024,

© NCERT not to be republished

ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਅਤੇ ਮਾਪਿਆਂ ਨੂੰ ਸਤਿ ਸ਼੍ਰੀ ਅਕਾਲ!

ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ 2020 ਵਿੱਚ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੇ ਮਹੱਤਵ 'ਤੇ ਜੋਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਅਧਿਆਪਕ ਸਾਡੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਅਤੇ ਸਨਮਾਨਿਤ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ, ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਇਹ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹਰ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਭਰਤੀ ਨੂੰ ਵਧਾਇਆ ਜਾਵੇ। ਕਿਉਂਕਿ ਅਧਿਆਪਕ ਅਗਲੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੇ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਜਬੂਤ ਬਣਾਉਣ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਨ ਲਈ ਹਰ ਸੰਭਵ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨੀ ਲੋੜੀਂਦੀ ਹੈ।

—ਐਨ ਈ ਪੀ 2020, ਜਾਣ-ਪਛਾਣ

ਤੁਹਾਡੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਜਮਾਤ-3 ਦੀ ਕਲਾਵਾਂ ਦੀ ਪਾਠ ਪੁਸਤਕ 'ਬੰਸੁਰੀ-1' ਹੈ। ਜਮਾਤ-3 ਦੀ ਇਹ ਪਾਠ ਪੁਸਤਕ 'ਬੰਸੁਰੀ-1' ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ (NEP) 2020 ਅਤੇ ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੀ ਰੂਪਰੇਖਾ 2023 ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਮਕਸਦ ਇਹ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਰਨਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੇ ਬੱਚੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ। ਨਾਲ ਹੀ, ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਨਤੀਜਿਆਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਇੱਕ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੀ ਰੂਪਰੇਖਾ (ਐਨ.ਸੀ.ਐਫ.-ਐਸ.ਈ.) ਨੇ ਕਲਾਸ 10 ਤੱਕ ਕਲਾ ਨੂੰ ਇੱਕ ਲਾਜ਼ਮੀ ਵਿਸ਼ੇ ਵਜੋਂ ਲਾਗੂ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਇਹ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਹਰ ਸਕੂਲ ਕਲਾ ਲਈ ਘੱਟ ਤੋਂ ਘੱਟ 100 ਘੰਟੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਲਈ ਲਾਜ਼ਮੀ ਰੱਖਣ। ਕਲਾ ਦੇ ਚਾਰ ਭਾਗ ਹਨ - ਦ੍ਰਿਸ਼ ਕਲਾ, ਸੰਗੀਤ, ਨ੍ਰਿਤ੍ ਅਤੇ ਰੰਗਮੰਚ। ਇਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ 'ਬੰਸੁਰੀ-1' ਪਾਠ ਪੁਸਤਕ ਨੂੰ ਚਾਰ ਇਕਾਈਆਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਕੁੱਲ 20 ਅਧਿਆਇ ਹਨ। ਹਰ ਅਧਿਆਇ ਵਿੱਚ ਕਈ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਹਨ, ਜੋ ਬੱਚੇ ਤੁਹਾਡੇ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ ਅਸਾਨੀ ਨਾਲ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਖੋਜ ਅਤੇ ਰਚਨਾਤਮਕਤਾ ਦੀ ਇਸ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਤੁਹਾਡੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਹੋਵੇਗੀ। ਬੱਚੇ ਪੂਰਾ ਸਾਲ ਇਸ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਲਗਾਤਾਰ ਅਨੁਭਵ ਕਰਣਗੇ।

ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ

ਇਹ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕ ਕਲਾ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਇੱਕ ਨਵੀਂ ਅਤੇ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਪਹਿਲ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਅਤੇ ਸਮੂਹ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਨ, ਟਿੱਪਣੀ ਕਰਨ, ਲਿਖਣ, ਪੜ੍ਹਨ ਅਤੇ ਹੋਰ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਵਿੱਚ ਭਾਗ ਲੈਣ ਦੇ ਮੌਕੇ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਬੱਚੇ ਅਧਿਕਾਰਤ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਗਾਇਕੀ, ਨ੍ਰਿਤ, ਨਕਲ ਅਤੇ ਲਿਖਣ ਵਰਗੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਫਿਰ ਵੀ ਇਹ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਕਲਾ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰੂਪਾਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸੰਗੀਤ, ਰੰਗਮੰਚ, ਨ੍ਰਿਤ ਅਤੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਕਲਾ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਰਾਹੀਂ ਇੱਕ ਸਮੂਹਿਕ ਅਤੇ ਸਾਰਥਕ ਅਨੁਭਵ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਅਧਿਕਾਰਿਕ ਮੌਕਾ ਹੈ। ਕਲਾ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਸੰਬਧ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲਾ ਹੈ ਇਸ ਨੂੰ ਸਕੂਲ ਦੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਵਿੱਚ ਇਕ ਯੋਗ ਸਥਾਨ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਬੱਚੇ ਆਪਣੇ ਕਲਾਤਮਕ ਅਨੁਭਵਾਂ ਰਾਹੀਂ ਕਈ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਮੁੱਲ ਸਿੱਖਣਗੇ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ— ਸਮੂਹ ਵਿੱਚ ਮਿਲ ਕੇ ਕੰਮ ਕਰਨਾ, ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨਾ, ਜਮਾਤ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕਲਾਤਮਕ ਯਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨਾ, ਇੱਕ ਵਾਤਾਵਰਣ

© NCERT not to be republished

ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਨਾ, ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਵਿਰਾਸਤ ਪ੍ਰਤੀ ਸਚੇਤ ਰਹਿਣਾ। ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ, ਉਹ ਸਾਰੇ 'ਬੰਸੁਰੀ-1' ਵਿੱਚ ਸੁਝਾਏ ਗਏ ਕਾਰਜਕਲਾਪਾਂ ਦਾ ਆਨੰਦ ਲੈਣਗੇ!

ਬੰਸੁਰੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਿਵੇਂ ਕਰਿਏ ?

ਇਹ ਪਾਠ ਪੁਸਤਕ ਚਾਰ ਇਕਾਈਆਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡੀ ਗਈ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਸਾਰੇ ਬੱਚੇ ਇਸ ਨੂੰ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਸਮਝ ਸਕਣ, ਇਸ ਲਈ ਹਰ ਇਕਾਈ ਨੂੰ ਇੱਕ ਵੱਖਰੇ ਰੰਗ ਨਾਲ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਦੱਸਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਰੰਗ ਕਿਸ ਕਲਾ ਲਈ ਹਨ।

ਨੀਲਾ ਸੰਗੀਤ ਲਈ ਹੈ।

ਪੀਲਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਕਲਾ ਲਈ ਹੈ।

ਜਾਮਨੀ ਰੰਗਮੰਚ ਲਈ ਹੈ।

ਗੁਲਾਬੀ ਨਾਚ ਲਈ ਹੈ।

ਇਸ ਪਾਠ ਪੁਸਤਕ ਦੀਆਂ ਚਾਰ ਇਕਾਈਆਂ ਇੱਕ-ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਹਨ, ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਕਈ ਸਮਾਨਤਾਵਾਂ ਵੀ ਹਨ। ਹਰ ਇਕਾਈ, ਕਲਾ ਦੇ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰੂਪ ਦਾ ਪਰਿਚੈ ਦਿੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਿੱਖਣ ਵਾਲਾ ਅਨੁਭਵ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਅਨੁਭਵ ਨੂੰ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨ ਲਈ, ਹਰ ਅਧਿਆਇ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ QR ਕੋਡ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਕੈਨ ਕਰਕੇ ਤੁਸੀਂ ਵਾਧੂ ਸਰੋਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ। ਜੇਕਰ ਤੁਹਾਡੇ ਕੋਲ ਇੰਟਰਨੈੱਟ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਕਲਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਸਥਾਨਾਂ 'ਤੇ ਲੈ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹੋ ਜਾਂ ਸਥਾਨਕ ਕਲਾਕਾਰਾਂ, ਲੋਕ ਸੰਗੀਤਕਾਰਾਂ, ਨ੍ਰਿਤਕਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਬੱਚਿਆਂ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਨ ਲਈ ਸੱਦਾ ਦੇ ਸਕਦੇ ਹੋ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਬੱਚਿਆਂ ਨਾਲ ਸੰਵਾਦ ਕਰਨ ਅਤੇ ਕਲਾ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰੂਪਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਕਈ ਸਰਪ੍ਰਸਤ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦੇ ਮਹੱਤਵ ਨੂੰ ਸਮਝਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਕਲਾ ਪ੍ਰਤੀ ਰੁਚੀ ਵਧਦੀ ਹੈ। ਸਮਾਜ ਸਮੁਦਾਇ ਦੇ ਹੋਰ ਮੈਂਬਰ, ਜੋ ਕਿ ਕਿਸੇ ਕਲਾ ਵਿੱਚ ਮਾਹਿਰ ਹੋਣ, ਉਹ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਪਣੀ ਕਲਾ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਦੇ ਸੈਸ਼ਨਾਂ ਦਾ ਆਯੋਜਨ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇੱਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸਵਾਲ-ਜ਼ਵਾਬ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰੋਤਸਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਣਾਦਾਇਕ ਸਾਬਿਤ ਹੋਵੇਗਾ।

© NCERT not to be republished

ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਸ-ਪਾਸ,ਅਜਿਹਾ ਵਾਤਾਵਰਣ ਅਤੇ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਦੀ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਕਰਨ ਲਈ, ਤੁਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜਮਾਤ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਜਾਂ ਸਕੂਲ ਤੋ ਬਾਹਰ ਲੈ ਕੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹੋ। ਨਾਟਕ, ਨ੍ਰਿਤ-ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ, ਸੰਗੀਤ ਸਮਾਰੋਹ ਅਤੇ ਕਲਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨੀਆਂ ਦੇਖਣ ਲਈ ਸ਼ਿੱਥਣ ਲ਼ਈ ਟੂਰ ਦਾ ਆਯੋਜਨ ਕਰਨ ਨਾਲ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਮਿਲਦੀ ਹੈ।

ਇਸ ਪਾਠ ਪੁਸਤਕ ਵਿੱਚ ਕਈ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਸੁਝਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ, ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ੇ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਉਪਲਬਧ ਸਥਾਨਕ ਸਮੱਗਰੀ ਅਤੇ ਸਰੋਤਾਂ ਦਾ ਉਪਯੋਗ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਇਹ ਪਾਠ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਕਲਾ ਦੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਭੂਮਿਕਾ ਨੂੰ ਰੋਸ਼ਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਇੱਕ ਐਸੀ ਸਮਾਂ-ਸਾਰਣੀ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਸੁਝਾਅ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਚਾਰ ਕਲਾ ਰੂਪਾਂ ਲਈ ਨਿਧਾਰਿਤ ਸਮਾਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਵੇ। ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਹਰ ਹਫਤੇ ਚਾਰ ਕਲਾ ਰੂਪਾਂ ਲਈ ਸਮਾਂ ਮਿਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਕਿ ਉਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦਾ ਆਨੰਦ ਲੈ ਸਕਣ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਰਚਨਾਤਮਕਤਾ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰ ਸਕਣ।

ਜਿਥੇ ਸੰਭਵ ਹੋਵੇ,ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਇੱਕ ਜਾਂ ਦੋ ਕਲਾਸਾਂ ਦਾ ਸਮਾਂ ਰੱਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸੁਝਾਅ ਵੀ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਕਿ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਆਕਰਸ਼ਕ ਅਤੇ ਆਨੰਦਦਾਇਕ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਾਫੀ ਸਮਾਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ 2020 ਇਹ ਨੀਤੀ ਸਾਰੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਸਮਾਨ ਮਹੱਤਵ ਦਿੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਕਲਾ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਅਭਿਭਾਵਕਾਂ ਨੂੰ ਅਪੀਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਕਲਾ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਵਿੱਚ ਭਾਗ ਲੈਣ ਤੋਂ ਨਾ ਰੋਕਣ। ਸਿੱਖਿਆਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਲਾ ਵਿਸ਼ੇ ਲਈ ਨਿਧਾਰਿਤ ਸਮੇਂ ਦਾ ਉਪਯੋਗ ਹੋਰ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਲਈ ਨਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ।ਇੱਥੇ ਧਿਆਨ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਲਾ ਸਿੱਖਿਆ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਰਚਨਾਤਮਕਤਾ ਨੂੰ ਵਧਾਉਂਦੀ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਮੂਹਿਕ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਵੀ ਸਹਾਇਕ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਹਰ ਕਲਾ ਕਲਾਸ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਕੁਝ ਮਿੰਟਾਂ ਦੌਰਾਨ, ਬੱਚੇ ਆਪਣੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਬੰਦ ਕਰਕੇ ਬੈਠ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਯਾਦ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪਿਛਲੀ ਕਲਾਸ ਵਿੱਚ ਕੀ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਆਖਰੀ 10 ਮਿੰਟ ਵਿਚਾਰ ਚਰਚਾ ਲਈ ਰੱਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਰੰਗਮੰਚ ਵਾਲੀ ਇਕਾਈ ਵਿੱਚ ਸੁਝਾਅ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਅਧਿਆਪਕ ਸਾਰੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨਾਲ ਬੈਠ ਕੇ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰੇ, ਪਰ ਇਸ ਸਮੇਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਚਰਚਾ ਸਿਰਫ਼ ਗੈਰ

© NCERT not to be republished

ਰਸਮੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਅਧਿਆਪਕ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕੋਲ ਲਿਖ ਕੇ ਰੱਖੇਗਾ ਤਾਂ ਜੋ ਉਸ ਨੂੰ ਅਗਲੀਆਂ ਪਾਠ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਲਾਗੂ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕੇ।

ਇਹ ਪਾਠ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਅਹਿਮੀਅਤ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਸਮਝ ਅਤੇ ਕੌਸ਼ਲ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਇੱਕ ਸਮੱਗਰੀ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਇਕ ਐਸਾ ਵਾਤਾਵਰਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਾ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਉਹ ਨਾ ਕੇਵਲ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਣ, ਸਗੋਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਆਪਣੇ ਕੁਸ਼ਲਤਾ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਵੀ ਕਰ ਸਕਣ। ਅਧਿਆਪਕ ਨੂੰ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਸਮੂਹ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਹ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਨਜ਼ਰੀਆ ਅਤੇ ਹੁਨਰ ਸਿੱਖ ਸਕਣ। ਇਸ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਚਾਰ ਕਲਾ ਰੂਪਾਂ ਰਾਹੀਂ ਨਿਰੰਤਰ ਚੱਲਦੀ ਰਹਿਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਜੋ ਬੱਚੇ ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਹੁਨਰ ਸਿੱਖ ਸਕਣ। ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਸ-ਪਾਸ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਬਾਰੇ ਸੰਖੇਪ ਜਾਣਕਾਰੀ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰੋਤਸਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜਿਗਿਆਸਾ ਅਤੇ ਰਚਨਾਤਮਕਤਾ ਵੱਧ ਸਕੇ। ਜਮਾਤ ਵਿੱਚ ਜੋ ਕੁਝ ਵੀ ਸਿਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਘਰ 'ਤੇ ਵੀ ਜਾਰੀ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਜੋ ਬੱਚੇ ਆਪਣੀ ਸਮਝ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵਿਕਸਤ ਕਰ ਸਕਣ।।

ਮੁਲਾਂਕਣ ਸਾਧਨਾਂ ਨੂੰ ਬੱਚੇ ਵਿੱਚ ਯੋਗਤਾ ਅਤੇ ਹੁਨਰ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਪੱਧਰ ਦੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਣ ਲਈ ਵੀ ਸੁਝਾਅ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਕਲਾ ਵਿੱਚ, ਕੋਈ ਪਾਸ ਜਾਂ ਫੇਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ; ਇਸ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਕੁਝ ਵੀ ਚੰਗਾ ਜਾਂ ਮਾੜਾ ਨਹੀਂ ਹੰਦਾ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਦੀ ਹਮੇਸ਼ਾ ਗੁੰਜਾਇਸ਼ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਨਿਰਾਸ਼ ਹੋਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਸੰਕਲਪਾਂ ਦੀ ਸਮਝ ਨਾਲ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸਿੱਖਿਆ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਇੱਕ ਲੰਬੀ ਯਾਤਰਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਵੇਂ ਹਰ ਬੱਚਾ ਵੱਖਰਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੁਨਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਵੀ ਵੱਖਰੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਇਹ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਚਪਨ ਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਹੈ ਜਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਜਮਾਤ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ; ਇਸ ਦੀ ਬਜਾਏ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਤਰੱਕੀ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ. ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰ ਲਈ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨਾਲ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨਾ ਪਵੇਗਾ।

© NCERT not to be republished

ਕਲਾ ਦੀ ਕਲਾਸ ਲਈ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੀ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ?

ਸਾਰੀਆਂ ਕਲਾ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਲਈ, ਤੁਹਾਨੂੰ ਚੰਗੀ ਰੌਸ਼ਨੀ ਵਾਲੀ ਜਗ੍ਹਾ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਜਮਾਤ ਦੇ ਅੰਦਰ ਜਾਂ ਬਾਹਰ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਬੱਚੇ ਸੁਤੰਤਰ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖ ਸਕਣ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਰੰਗਮੰਚ ਲਈ ਸਧਾਰਣ ਸਹਾਇਕ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੋਏਗੀ ਜਿਵੇਂ ਕਲਾ ਸਮੱਗਰੀ, ਔਜ਼ਾਰ ਅਤੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਟੇਸ਼ਨਰੀ, ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਢੰਗ ਸੰਗਠਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਸਥਾਨ ਆਦਿ। ਸਮੱਗਰੀ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਕਲਾਕਾਰੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਿਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਨੂੰ ਸਾਂਝਾ ਕਰਨਾ ਲਈ ਡਿਸਪਲੇ ਬੋਰਡ ਕੰਪਿਊਟਰ, ਪੋਜੈਕਟਰ,ਅਤੇ ਸਪੀਕਰ, ਆਡੀਓ-ਵੀਡੀਓ ਸਧਾਰਣ ਸੰਗੀਤ ਯੰਤਰ ਸਰੋਤ ਚਲਾਉਣਾ; ਆਦਿ। ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਓ ਕਿ ਸਮੱਗਰੀ ਅਤੇ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਸਥਾਨਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਪਲਬਧ ਹਨ।

ਅਸੀਂ ਉਮੀਦ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਹਰ ਅਧਿਆਪਕ ਅਤੇ ਮਾਪੇ ਇਸ ਦਿਲਚਸਪ ਕਿਤਾਬ ਦੇ ਸਰੋਤ ਤੋਂ ਭਰਪੂਰ ਲਾਭ ਲਵੋਗੇ। ਅਸੀਂ ਤੁਹਾਡੇ ਸੁਝਾਵਾਂ ਦੇ ਇੰਤਜਾਰ ਵਿੱਚ ਹਾਂ ਤਾਂ ਜੋ ਕਿਤਾਬ ਦੀ ਸਮੱਗਰੀ ਅਤੇ ਹਰ ਕਲਾ ਦੇ ਕਾਲਾਂਸ਼ ਨੂੰ ਦਿਲਚਸਪ ਜਾਂ ਬਿਹਤਰ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ। ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਕਲਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਲਾ ਨੂੰ ਹਰ ਬੱਚੇ ਦੇ ਵੱਡੇ ਹੋਣ ਤਕ ਇੱਕ ਅਨਿੱਖੜਵਾਂ ਅੰਗ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਇੱਕ ਨਿਰੰਤਰ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਬੱਚਿਆ ਨੂੰ ਆਤਮਵਿਸ਼ਵਾਸੀ, ਭਾਵਨਾਤਮਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮਜ਼ਬੂਤ ਅਤੇ ਸੰਤੁਲਿਤ ਨਾਗਰਿਕ ਬਣਨ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਹੁਨਰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਵੀ ਇੱਕ ਨਿਰੰਤਰ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਜਾਰੀ ਹੈ।

ਜੋਤਸਨਾ ਤਿਵਾਰੀ
ਅਕਾਦਮਿਕ ਕੋਆਰਡੀਨੇਟਰ,
ਪ੍ਰੋਫ਼ੈਸਰ ਅਤੇ ਮੁਖੀ,
ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਭਾਗ ਕਲਾ ਅਤੇ ਸੁਹਜ ਸ਼ਾਸਤਰ
ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਿਖਸ਼ਣ ਅਨੁਸੰਧਾਨ ਅਤੇ ਪਰਸ਼ਿਖਸ਼ਣ ਪਰਿਸ਼ਦ (NCERT)

© NCERT not to be republished

ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਿਲੇਬਸ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਨ ਸਿਖਲਾਈ ਸਮੱਗਰੀ ਕਮੇਟੀ (NSTC)

1. ਐਮ.ਸੀ. ਪੰਤ, ਚਾਂਸਲਰ, ਨੈਸ਼ਨਲ ਇੰਸਟੀਚਿਊਟ ਆਫ ਐਜੂਕੇਸ਼ਨਲ ਪਲਾਨਿੰਗ ਐਂਡ ਐਡਮਿਨਿਸਟ੍ਰੇਸ਼ਨ (ਐਨ.ਆਈ.ਈ.ਪੀ.ਏ.) (ਚੇਅਰਪਰਸਨ)
2. ਮੰਜੁਲ ਭਾਰਗਵ, ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ, ਪ੍ਰਿੰਸਟਨ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ (ਸਹਿ-ਚੇਅਰਪਰਸਨ)
3. ਸੁਧਾ ਮੂਰਤੀ, ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਲੇਖਕ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰੀ
4. ਵਿਵੇਕ ਦੇਬਰਾਏ, ਚੇਅਰਪਰਸਨ, ਆਰਥਿਕ ਸਲਾਹਕਾਰ ਪਰਿਸ਼ਦ-ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ (ਈ.ਏ.ਸੀ-ਪੀ.ਐਮ)
5. ਸ਼ੇਖਰ ਮੰਡੇ, ਸਾਬਕਾ ਡੀ ਜੀ, ਸੀ.ਐਸ.ਆਈ.ਆਰ; ਉੱਘੇ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਸਾਵਿਤਰੀਬਾਈ ਫੂਲੇ ਪੁਣੇ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪੁਣੇ
6. ਸੁਜਾਤਾ ਰਾਮਦਰਾਏ, ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ, ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਕੋਲੰਬੀਆ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਕੈਨੇਡਾ
7. ਸ਼ੰਕਰ ਮਹਾਦੇਵਨ, ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਮਾਹਰ, ਮੁੰਬਈ
8. ਯੂ. ਵਿਮਲ ਕੁਮਾਰ, ਡਾਇਰੈਕਟਰ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਪਾਦੁਕੋਣ ਬੈਡਮਿੰਟਨ ਅਕੈਡਮੀ, ਬੰਗਲੌਰ
9. ਮਿਸ਼ੇਲ ਡੈਨੀਨੋ, ਵਿਜ਼ਿਟਿੰਗ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ, ਆਈ.ਆਈ.ਟੀ. - ਗਾਂਧੀ ਨਗਰ
10. ਸੁਰੀਨਾ ਰਾਜਨ, ਆਈ.ਏ.ਐਸ (ਸੇਵਾਮੁਕਤ), ਹਰਿਆਣਾ; ਸਾਬਕਾ ਡੀ ਜੀ, ਐਚ. ਆਈ.ਪੀ.ਏ
11. ਚਾਮੂ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਸ਼ਾਸਤਰੀ, ਚੇਅਰਪਰਸਨ, ਭਾਰਤੀ ਭਾਸ਼ਾ ਸਮਿਤੀ, ਸਿੱਖਿਆ ਮੰਤਰਾਲਾ
12. ਸੰਜੀਵ ਸਨਿਆਲ, ਮੈਂਬਰ, ਆਰਥਿਕ ਸਲਾਹਕਾਰ ਪਰਿਸ਼ਦ-ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ (ਈ.ਏ.ਸੀ-ਪੀ.ਐਮ)
13. ਐਮ.ਡੀ. ਸ਼੍ਰੀਨਿਵਾਸ, ਚੇਅਰਪਰਸਨ, ਸੈਂਟਰ ਫਾਰ ਪਾਲਿਸੀ ਸਟੱਡੀਜ਼, ਚੇਨਈ
14. ਗਜ਼ਾਨਨ ਲੋਧੇ, ਹੈੱਡ, ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਆਫਿਸ, ਐਨ.ਐਸ.ਟੀ.ਸੀ
15. ਰੇਬਿਨ ਛੇਤਰੀ, ਡਾਇਰੈਕਟਰ, ਐਸ.ਸੀ.ਈ.ਆਰ.ਟੀ., ਸਿੱਕਮ
16. ਪ੍ਰਤਿਊਸ਼ਾ ਕੁਮਾਰ ਮੰਡਲ, ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ, ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਭਾਗ, ਐਨ.ਸੀ.ਈ.ਆਰ.ਟੀ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ
17. ਦਿਨੇਸ਼ ਕੁਮਾਰ, ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਅਤੇ ਹੈੱਡ, ਯੋਜਨਾ ਅਤੇ ਨਿਗਰਾਨੀ ਡਿਵੀਜ਼ਨ, ਐਨ.ਸੀ.ਈ.ਆਰ.ਟੀ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ
18. ਕੀਰਤੀ ਕਪੂਰ, ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ, ਭਾਸ਼ਾ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਭਾਗ, ਐਨ.ਸੀ.ਈ.ਆਰ.ਟੀ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ
19. ਰੰਜਨਾ ਅਰੋੜਾ, ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਅਤੇ ਹੈੱਡ, ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਅਧਿਐਨ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿਭਾਗ, ਐਨ.ਸੀ.ਈ.ਆਰ.ਟੀ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ **(ਮੈਂਬਰ-ਸਕੱਤਰ)**

© NCERT not to be republished

ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਟੀਮ

ਪ੍ਰਧਾਨ

ਸ਼ੰਕਰ ਮਹਾਦੇਵਨ, ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਮਾਹਰ, ਮੁੰਬਈ

ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਣ ਵਾਲੇ

ਅਨੁਤੋਸ਼ ਦੇਬ, ਟੀ.ਜੀ.ਟੀ ਕਲਾ (ਸੇਵਾਮੁਕਤ), ਕੇਂਦਰੀ ਵਿਦਿਆਲਿਆ, ਗੁਹਾਟੀ

ਅਰਾਧਨਾ ਗੁਪਤਾ, ਮੁੱਖੀ (ਸੇਵਾਮੁਕਤ), ਪੇਂਟਿੰਗ ਵਿਭਾਗ, ਮਾਡਰਨ ਸਕੂਲ, ਬਰਾਖੰਬਾ ਰੋਡ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ

ਬਿਦੀਸ਼ਾ ਹਾਜ਼ਰਾ, ਸਹਾਇਕ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ, ਸੰਗੀਤ, ਖੇਤਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਸੰਸਥਾ, ਅਜਮੇਰ

ਬਿੰਦੂ ਸੁਬਰ੍ਹਾਮਨੀਅਮ, ਸਹਿ-ਸੰਸਥਾਪਕ, ਸੁਬਰਾਮਨੀਅਮ ਅਕੈਡਮੀ ਆਫ ਪਰਫਾਰਮਿੰਗ ਆਰਟਸ (ਸਾਪਾ), ਬੈਂਗਲੁਰੂ

ਚਿੰਥੂ ਸਾਚੀ, ਸੰਗੀਤ ਐਜੂਕੇਟਰ, ਸੁਨਾਦ, ਬੈਂਗਲੁਰੂ

ਫਨੀਂਦਰ ਸ਼ਰਮਾ, ਸਲਾਹਕਾਰ, ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਆਫਿਸ, ਐਨ ਐਸ ਟੀ ਸੀ

ਗੋਵਿੰਦਰਾਜੂ ਭਾਰਦਵਾਜ, ਡਾਇਰੈਕਟਰ, ਸਕੂਲ ਆਫ ਪਰਫਾਰਮਿੰਗ ਐਂਡ ਵਿਜ਼ੂਅਲ ਆਰਟਸ, ਇਗਨੂ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ

ਮਾਲਵਿਕਾ ਰਾਜਨਾਰਾਇਣ, ਵਿਜ਼ੂਅਲ ਆਰਟਿਸਟ ਅਤੇ ਐਜੂਕੇਟਰ, ਵਿਜ਼ਿਟਿੰਗ ਫੈਕਲਟੀ, ਅਜ਼ੀਮ ਪ੍ਰੇਮਜੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਭੋਪਾਲ

ਪ੍ਰਿਯਦਰਸ਼ਿਨੀ ਘੋਸ਼, ਕਲਾਤਮਕ ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ, ਪ੍ਰਿਯਦਰਸ਼ਿਨੀ ਆਰਟਸ, ਕੋਲਕਾਤਾ

ਰਾਜਸ਼੍ਰੀ ਐਸ ਆਰ, ਸੰਸਥਾਪਕ-ਕਲਾਤਮਕ ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ ਵਯੋਮ ਆਰਟ ਸਪੇਸ ਅਤੇ ਸਟੂਡੀਓ ਥੀਏਟਰ, ਬੈਂਗਲੁਰੂ

ਰਿਮਸੀ ਖੰਨਾ, ਸਹਾਇਕ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ, ਕਾਲਜ ਆਫ਼ ਆਰਟਸ, ਦਿੱਲੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ

ਸ਼ਰਬ੍ਰੀ ਬੈਨਰਜੀ, ਸਹਾਇਕ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ, ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਭਾਗ ਆਰਟਸ ਅਤੇ ਅਸਥੈਟਿਕਸ, ਐਨ ਸੀ ਈ ਆਰ ਟੀ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ

ਸ੍ਰੀਧਰ ਰੰਗਨਾਥਨ, ਸੰਸਥਾਪਕ ਅਤੇ ਸੀ.ਈ.ਓ, ਸ਼ੰਕਰ ਮਹਾਦੇਵਨ ਅਕੈਡਮੀ, ਬੈਂਗਲੁਰੂ

ਸਮੀਖਿਆਕਾਰ

ਅਨੁਰਾਗ ਬਿਹਾਰ, ਸੀ.ਈ.ਓ, ਅਜ਼ੀਮ ਪ੍ਰੇਮਜੀ ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨ, ਮੈਂਬਰ, ਐਨ.ਓ.ਸੀ

ਮੰਜੁਲ ਭਾਰਗਵ, ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਅਤੇ ਸਹਿ-ਚੇਅਰਪਰਸਨ, ਐਨ.ਐਸ.ਟੀ.ਸੀ

ਸੰਧਿਆ ਪੁਰੇਚਾ, ਚੇਅਰਪਰਸਨ, ਸੰਗੀਤ ਨਾਟਕ ਅਕੈਡਮੀ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ

ਮੈਂਬਰ ਕੋਆਰਡੀਨੇਟਰ

ਜੋਤਸਨਾ ਤਿਵਾਰੀ, ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਅਤੇ ਹੈੱਡ, ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਭਾਗ ਆਰਟਸ ਅਤੇ ਐਸਥੈਟਿਕਸ, ਐਨ ਸੀ ਈ ਆਰ ਟੀ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ

© NCERT not to be republished

ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ

ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਿਖਸ਼ਣ ਅਨੁਸੰਧਾਨ ਅਤੇ ਪਰਸ਼ਿਖਸ਼ਣ ਪਰਿਸ਼ਦ (NCERT) ਦੀ ਕਾਰਜਕਾਰੀ ਕਮੇਟੀ, ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੀ ਰੂਪਰੇਖਾ ਨਿਰੀਖਣ ਸਮਿਤੀ (NOC) ਦੇ ਸਨਮਾਨਿਤ ਪ੍ਰਧਾਨ ਅਤੇ ਉੱਘੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ, ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰ ਸਮੂਹ (CAG) ਕਲਾ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਅਤੇ ਉੱਘੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ, ਹੋਰ ਸਬੰਧਿਤ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਖੇਤਰ ਸਮੂਹ ਦੇ ਸਾਰੇ ਵਿਦਵਾਨਾ ਦਾ ਤਹਿ ਦਿਲੋ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਅੰਤਿਮ ਰੂਪ ਦੇਣ ਵਿੱਚ ਆਪਣਾ ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਨ ਅਤੇ ਸਹਿਯੋਗ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਇਸ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕ ਵਿੱਚ ਜੈਂਡਰ ਇਕੀਕਰਣ, ਸਮਾਵੇਸ਼, ਮੁਲਾਂਕਣ ਆਦਿ ਦੀ ਸਮੀਖਿਆ ਲਈ ਕੌਂਸਲ ਆਪਣੇ ਫੈਕਲਟੀ ਦੇ ਉੱਘੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ- ਸੁਨੀਤੀ ਸਨਵਾਲ (ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਅਤੇ ਵਿਭਾਗ ਅਧਿਕਾਰੀ, ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਭਾਗ) ਇੰਦ੍ਰਾਣੀ ਭਾਦੁੜੀ (ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਧਾਨ, ਸਿੱਖਿਆਕ ਸਰਵੇਖਣ ਪ੍ਰਭਾਗ) ਵਿਨੈ ਸਿੰਘ, (ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਅਤੇ ਵਿਭਾਗ ਅਧਿਕਾਰੀ) ਮਿਲੀ ਰਾਇ (ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਅਤੇ ਵਿਭਾਗ ਅਧਿਕਾਰੀ, ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਭਾਗ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ) ਅਤੇ ਜੈਂਡਰ ਅਧਿਐਨ ਵਿਭਾਗ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀ ਆਭਾਰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ ਲਈ ਕੌਂਸਲ ਸਿੱਧਿ ਗੁਪਤਾ (ਫੈਕਲਟੀ ਮੈਂਬਰ) ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਮਣਿਪਾਲ (ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਆਫ ਆਰਟ, ਡਿਜ਼ਾਇਨ ਐਂਡ ਟੈਕਨੋਲੋਜੀ, ਬੈਂਗਲੁਰੂ) ਸੁਧਨਵਾ ਏ.ਕੇ (ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ, ਨਵ ਖਿਤਿਜ ਅਤੇ ਅਸਿਸਟੈਂਟ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ, ਰੇਵਾ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਬੈਂਗਲੁਰੂ) ਦੀਪਾ ਸ੍ਰੀਧਰ (ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ, ਸ਼ੰਕਰ ਮਹਾਦੇਵਨ ਅਕਾਦਮੀ) ਅਤੇ ਵਿਦੁਸ਼ੀ ਜੋਤੀ ਭੱਟ (ਭਰਤਨਾਟਯਮ ਇੰਸਟਰਕਟਰ, ਪੁਰਨਾਪਾਰਾਮਤੀ, ਬੈਂਗਲੁਰੂ) ਵੱਲੋਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੇ ਸਹਿਯੋਗ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀ ਵੀ ਆਭਾਰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਅਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ, ਸੰਗਠਨਾਂ ਅਤੇ ਗੈਰ-ਸਰਕਾਰੀ ਅਦਾਰਿਆਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਵੀ ਨਿੱਘਾ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਲਈ ਉਪਯੋਗੀ ਲਿਖਤੀ ਸਮੱਗਰੀ, ਚਿੱਤਰ, ਫੋਟੋਆਂ, ਆਡੀਓ-ਵੀਡੀਓ ਸਮੱਗਰੀ ਆਦਿ ਸਾਧਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅਜਾਇਬਘਰ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ; ਨੇਸ਼ਨਲ ਗੈਲਰੀ ਆਫ ਮੌਡਰਨ ਆਰਟ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ; ਨੇਸ਼ਨਲ ਕ੍ਰਾਫਟ ਮਿਊਜ਼ੀਅਮ ਅਤੇ ਹੱਥਕਲਾ ਅਕਾਦਮੀ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ; ਸੈਂਟਰ ਫਾਰ ਕਲਚਰਲ ਰਿਸਰਚ ਐਂਡ ਟ੍ਰੇਨਿੰਗ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ; ਦਸਤਕਾਰੀ ਹਾਟ ਕਮੇਟੀ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ; ਸੈਂਟਰਲ ਚਿਨਮਯਾ ਮਿਸ਼ਨ ਟਰੱਸਟ, ਸੀ.ਸੀ.ਐਮ.ਟੀ.; ਸੁਬ੍ਰਮਣਯਮ ਐਕੈਡਮੀ ਆਫ ਪਰਫਾਰਮਿੰਗ ਆਰਟਸ; ਸ਼ੰਕਰ ਮਹਾਦੇਵਨ ਮਿਊਜ਼ਿਕ ਅਕਾਦਮੀ, ਸੁਨਾਦ, ਬੈਂਗਲੁਰੂ;।

© NCERT not to be republished

ਚਿਲਡ੍ਰਨਸ ਲਿਟਲ ਥੀਏਟਰ, ਕੋਲਕਾਤਾ; ਵਜੋਮ ਆਰਟ ਸਪੇਸ ਐਂਡ ਸਟੂਡੀਓ ਥੀਏਟਰ, ਬੈਂਗਲੁਰੂ; ਸੁਨੀਤਾ ਕੰਵਿੰਦੇ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ ਅਤੇ ਅਨੁਤੋਸ਼ ਦੇਬ, ਟੀ.ਜੀ.ਟੀ. (ਸੇਵਾ ਨਿਵ੍ਰਿਤ), ਕੇਂਦਰੀ ਵਿਦਿਆਲੇ ਸੰਗਠਨ, ਗੁਵਾਹਟੀ ਖੇਤਰ ਦਾ ਵੀ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਅਸੀਂ ਕੇਂਦਰੀ ਵਿਦਿਆਲੇ, ਸੈਕਟਰ 2, ਆਰ.ਕੇ. ਪੁਰਮ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ ਅਤੇ ਕੇਂਦਰੀ ਵਿਦਿਆਲਾ, ਡੋਗਰਾ ਲਾਈਨਸ, ਮੇਰਠ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨਾਚਾਰੀਆਂ ਦਾ ਵੀ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀਆਂ ਕਲਾਵਾਂ ਦੇ ਚਿੱਤਰ ਅਤੇ ਕਲਾ-ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਚਿੱਤਰ ਆਦਿ ਉਪਲਬਧ ਕਰਵਾਕੇ ਸਾਨੂੰ ਸਹਿਯੋਗ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਕਿਤਾਬ ਦੇ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਅਤੇ ਲੇ-ਆਉਟ ਲਈ ਅਸੀਂ ਰੀਤੂ ਟੋਪਾ, ਆਰਟ ਕ੍ਰੀਏਸ਼ੰਸ ਦਾ ਵੀ ਸ਼ੁਕਰੀਆ ਅਦਾ ਕਰਦੇ ਹਾਂ।

ਪਰਿਸ਼ਦ ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਦੇ ਸੰਪਾਦਨ ਲਈ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਿਖਸ਼ਣ ਅਨੁਸੰਧਾਨ ਅਤੇ ਪਰਸ਼ਿਖਸ਼ਣਪਰਿਸ਼ਦ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਵਿਭਾਗ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦਿਨੇਸ਼ ਵਸ਼ਿਸ਼ਟ, (ਸੰਪਾਦਕ-ਸੰਵਿਦਾ) ਰਾਹੁਲ ਸੇਮਵਾਲ, (ਸਹਾਇਕ ਸੰਪਾਦਕ-ਸੰਵਿਦਾ) ਅਭਿਜੀਤ ਪ੍ਰਸਾਦ (ਹਿੰਦੀ ਪਰੂਫਰੀਡਰ-ਸੰਵਿਦਾ); ਪਾਂਡੂਲਿਪੀ ਨੂੰ ਅਕਾਰ ਦੇਣ ਅਤੇ ਕਿਤਾਬ ਦਾ ਰੂਪ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਨ ਲਈ ਪਵਨ ਕੁਮਾਰ ਬਰਿਆਰ (ਪ੍ਰਭਾਰੀ, ਡੀ.ਟੀ.ਪੀ. ਪ੍ਰਕੋਸ਼ਠ) ਅਤੇ ਅਜੈ ਕੁਮਾਰ ਪ੍ਰਜਾਪਤੀ, (ਡੀ.ਟੀ.ਪੀ. ਓਪਰੇਟਰ-ਸੰਵਿਦਾ) ਦੇ ਯਤਨਾਂ ਦੀ ਵੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਕਰਦੀ ਹੈ।

© NCERT not to be republished

Constitution of India

Part IV A (Article 51 A)

Fundamental Duties

It shall be the duty of every citizen of India —

(a) to abide by the Constitution and respect its ideals and institutions, the National Flag and the National Anthem;

(b) to cherish and follow the noble ideals which inspired our national struggle for freedom;

(c) to uphold and protect the sovereignty, unity and integrity of India;

(d) to defend the country and render national service when called upon to do so;

(e) to promote harmony and the spirit of common brotherhood amongst all the people of India transcending religious, linguistic and regional or sectional diversities; to renounce practices derogatory to the dignity of women;

(f) to value and preserve the rich heritage of our composite culture;

(g) to protect and improve the natural environment including forests, lakes, rivers, wildlife and to have compassion for living creatures;

(h) to develop the scientific temper, humanism and the spirit of inquiry and reform;

(i) to safeguard public property and to abjure violence;

(j) to strive towards excellence in all spheres of individual and collective activity so that the nation constantly rises to higher levels of endeavour and achievement;

*(k) who is a parent or guardian, to provide opportunities for education to his child or, as the case may be, ward between the age of six and fourteen years.

Note: The Article 51A containing Fundamental Duties was inserted by the Constitution (42nd Amendment) Act, 1976 (with effect from 3 January 1977).

*(k) was inserted by the Constitution (86th Amendment) Act, 2002 (with effect from 1 April 2010).

© NCERT not to be republished

ਪਿਆਰੇ ਬੱਚਿਓ,

ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਕਲਾਵਾਂ ਦੀ ਪਾਠ ਪੁਸਤਕ ਬੰਸੁਰੀ-1 ਫੜੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਸਾਨੂੰ ਉਮੀਦ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਨੂੰ ਪੜਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਤੁਹਾਨੂੰ ਬਹੁਤ ਮਜ਼ਾ ਆਏਗਾ! ਇਹ ਕਿਤਾਬ ਤੁਹਾਨੂੰ ਰਚਨਾਤਮਕਤਾ ਦੇ ਇੱਕ ਦਿਲਚਸਪ ਸਫ਼ਰ 'ਤੇ ਲੈ ਕੇ ਜਾਵੇਗੀ ਅਤੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਤੁਹਾਡੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਤੋਂ ਇੱਕ ਨਵੇਂ ਢੰਗ ਨਾਲ ਜਾਣ ਪਛਾਣ ਕਰਵਾਏਗੀ।

ਅਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਤੁਹਾਡੇ ਵਿੱਚੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਬੱਚੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਕਿਸਮ ਦੀ ਕਲਾ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਉਸ ਕਲਾ ਨੂੰ, ਕਲਾ ਦੇ ਰੂਪਾਂ ਵਜੋਂ ਨਾ ਜਾਣਦੇ ਹੋਵੋ, ਪਰ ਜੋ ਤੁਸੀਂ ਕਰ ਰਹੇ ਹੋ, ਉਹ ਕਲਾ ਹੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਨੱਚਣਾ, ਗਾਣਾ, ਨਾਟਕ, ਚਿੱਤਰਕਾਰੀ, ਸੰਗੀਤ ਯੰਤਰ ਵਜਾਉਣਾ, ਡੂੱਡਲਿੰਗ ਕਰਨਾ, ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਖਿਡੌਣੇ ਬਣਾਉਣਾ, ਜਾਂ ਕਾਗਜ਼ ਦੀ ਸਜਾਵਟ ਨਾਲ ਚੀਜ਼ਾ ਬਣਾਉਣਾ ਆਦਿ ਕਲਾ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਹੀ ਅਖਵਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਅਜਿਹੀ ਕਲਾ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਸੱਚਮੁੱਚ ਆਪਣੀ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਅਨੰਦ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।

ਚਾਹੇ ਤੁਸੀਂ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਹੋਵੋ ਜਾਂ ਘਰ ਵਿੱਚ, ਜਾਂ ਜਿੱਥੇ ਵੀ ਤੁਸੀਂ ਜਾਂਦੇ ਹੋ, ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਆਲੇ -ਦੁਆਲੇ ਦੀ ਸਧਾਰਣ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਦੇਖਣਾ ਬਹੁਤ ਦਿਲਚਸਪ ਲੱਗਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਪੰਛੀਆਂ ਦਾ ਉੜਨਾ, ਗਲੀ ਵਿੱਚ ਕੁੱਤਿਆਂ ਦਾ ਭੌਂਕਣਾ, ਸਾਇਕਲ ਤੋਂ ਕੰਮ ਤੇ ਜਾਂਦੇ ਲੋਕ, ਘਰ ਦੇ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਕੰਮਾਂ ਨੂੰ ਕਰਦੀ ਮਾਂ, ਬਗੀਚੇ ਵਿੱਚ ਖੇਡਦੇ ਬੱਚੇ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕਿਸਮ ਦੀ ਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਕਰਦੇ ਲੋਕ ਅਤੇ ਜੀਵ-ਜੰਤੂਆਂ ਨੂੰ ਵੇਖਣਾ ਮਜ਼ੇਦਾਰ ਲੱਗਦਾ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਰਹਿੰਦੇ ਹਾਂ, ਇਸ ਲਈ ਕੁਦਰਤੀ ਚੀਜ਼ਾਂ ਸਾਡੀਆਂ ਕਲਾਵਾਂ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਸਰੋਤ ਹੈ।

ਇਸ ਲਈ ਬੱਚਿਓ ਆਪਣੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਦੇਖੋ ਜਿਵੇਂ ਜਿਵੇਂ ਘਰ, ਸਕੂਲ, ਖੇਡ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਜਾਂ ਸਫ਼ਰ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਸੜਕ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ। ਤੁਸੀਂ ਜਿੱਥੇ ਵੀ ਆਓਗੇ-ਜਾਓਗੇ, ਤੁਹਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਕਈ ਵਾਰ ਕੁਦਰਤ ਦੁਆਰਾ ਬਣਾਈ ਗਈ ਅਤੇ ਕਈ ਵਾਰ ਮਨੁੱਖ ਦੁਆਰਾ ਬਣਾਈ ਗਈ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਲਾਵਾਂ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲਣਗੀਆਂ ... ਤੁਹਾਨੂੰ ਅਜਿਹੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਕਲਾ ਨੂੰ ਵੇਖਣਾ ਅਤੇ ਉਸ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਸਿੱਖਣਾ ਬਹੁਤ ਦਿਲਚਸਪ ਲੱਗੇਗਾ!

ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ ਮਨੁੱਖ ਮਨੁੱਖੀ ਸਭਿਅਤਾ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਤੋਂ ਹੀ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕ ਰਿਹਾ ਹੈ? ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਬੋਲਣਾ ਜਾਂ ਲਿਖਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਉਹ ਕੰਧਾਂ 'ਤੇ ਚਿੱਤਰ ਬਣਾਉਂਦੇ ਸਨ, ਨੱਚਦੇ-ਗਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਲਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਹੀ ਅਮੀਰ ਪਰੰਪਰਾ ਹੈ। ਜੋ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸਾਲ ਪੁਰਾਣੀ ਹੈ ਜਿਵੇਂ-ਦ੍ਰਿਸ਼ ਕਲਾ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਕਵਿਤਾ ਅਤੇ ਸੰਗੀਤ, ਨਾਚ, ਰੰਗਮੰਚ ਆਦਿ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਲਾਵਾਂ ਦੇ ਕਈ ਹੋਰ

ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨਾਲ ਡੂੰਘੇ ਸੰਬੰਧ ਹਨ। ਕਲਾ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਾਡੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਕਲਾ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕਰਨ, ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ, ਦੇਖਣ ਅਤੇ ਅਨੁਭਵ ਕਰਨ ਦਾ ਅਨੰਦ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ। ਕਲਾ ਆਪਣੀ ਖੂਬਸੂਰਤ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਕਰਕੇ ਸਾਡੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਸੁੰਦਰ ਅਤੇ ਦਿਲਚਸਪ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਡੀ ਨਿਰਸ ਜਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਨਾਲ ਭਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਸਾਡੇ ਅੰਦਰ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਇੱਕ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਕਲਾਕਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕਰਨ, ਅਨੁਭਵ ਕਰਨ ਜਾਂ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਲਈ ਹਮੇਸ਼ਾ ਜਿਗਿਆਸੂ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ.

ਬੰਸੁਰੀ-1, ਵਿੱਚ ਚਾਰ ਕਲਾ ਰੂਪ ਹਨ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਮਜ਼ੇਦਾਰ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਤੁਸੀਂ ਚਾਰ ਕਲਾ ਰੂਪਾਂ ਨੂੰ ਜਾਣ ਸਕੋਗੇ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਕਰੋਗੇ-

1. **ਦ੍ਰਿਸ਼ ਕਲਾ**, ਵਿੱਚ ਤੁਹਾਨੂੰ ਚਿੱਤਰਕਲਾ, ਕੱਟਣਾ, ਚਿਪਕਾਣਾ ਆਦਿ ਗਤਿਵਿਧਿਆਂ ਕਰਨ ਅਤੇ ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਚੀਜ਼ਾ ਬਨਾਉਂਣਾ, ਰੰਗ ਕਰਨਾ, ਕੁਦਰਤੀ ਚੀਜ਼ਾਂ (ਫੁੱਲ, ਪੱਤੇ, ਪਾਣੀ, ਪੱਥਰ) ਆਦਿ ਦੇ ਨਾਲ ਖੇਡਣ ਵਿੱਚ ਮਜ਼ਾ ਆਏਗਾ।

2. **ਸੰਗੀਤ**, ਵਿੱਚ ਤੁਸੀਂ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਖੇਤਰਾਂ ਅਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਗੀਤਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰੋਗੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਗੀਤਾਂ ਨੂੰ ਗਾਣਾ ਸਿੱਖੋਗੇ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸੰਗੀਤ ਯੰਤਰਾਂ ਨੂੰ ਵਜਾਉਣਾ ਸਿੱਖੋਗੇ।

3. **ਨਾਚ ਅਤੇ ਅੰਗ ਸੰਚਾਲਨ**, ਵਿੱਚ ਤੁਸੀਂ ਸੁਤੰਤਰ ਤੌਰ 'ਤੇ ਗਾਣੇ ਦੀ ਲੈਅ ਅਤੇ ਤਾਲ 'ਤੇ ਨੱਚਣਾ ਸਿੱਖੋਗੇ। ਨੱਚਣ ਦੌਰਾਨ ਸਰੀਰਕ ਗਤਿਵਿਧਿਆਂ ਦਾ ਮਜ਼ਾ ਲਵੋਗੇ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਹੱਥਾਂ ਅਤੇ ਪੈਰਾਂ ਦੀ ਮੁਦਰਾਵਾਂ (ਇਸ਼ਾਰੇ), ਬਾਰੇ ਜਾਣੋਗੇ ਅਤੇ ਹੋਰ ਵੀ ਬਹੁਤ ਕੁਝ।

4. **ਰੰਗਮੰਚ** ਵਾਲੇ ਭਾਗ ਵਿੱਚ ਤੁਹਾਨੂੰ ਨਾਟਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪਸੰਦ ਆਵੇਗਾ। ਇਸ ਭਾਗ ਵਿੱਚ ਵਿਦੁਸ਼ਕ ਤੁਹਾਨੂੰ ਅਭਿਨੈ, ਮੰਚ, ਸਹਾਈਕ ਸਮੱਗਰੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਈ ਯਾਤਰਾਵਾਂ 'ਤੇ ਲੈ ਕੇ ਜਾਵੇਗਾ।

ਇਸ ਲਈ, ਬੱਚੋਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਲਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਓ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਗਤਿਵਿਧਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ, ਦੋਸਤਾਂ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨਾਲ ਕਰਕੇ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਕੁਝ ਨਵਾਂ ਬਣਾਓ, ਗਾਓ, ਅਤੇ ਦਿਖਾਓ। !

© NCERT not to be republished

ਸਮੱਗਰੀ

ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ iii
ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਅਤੇ ਮਾਪਿਆਂ ਨੂੰ ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ! v
ਪਿਆਰੇ ਬੱਚੇ XV

ਦ੍ਰਿਸ਼ ਕਲਾ

1. ਕਲਾ ਅਤੇ ਵਸਤੂਆਂ 3
2. ਕਲਾ ਅਤੇ ਰੁੱਖ-ਬੂਟੇ 12
3. ਕਲਾ ਵਿੱਚ ਜਾਨਵਰ 22
4. ਸਾਡੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਲੋਕ 30
5. ਤਿਉਹਾਰ, ਮੌਕੇ ਅਤੇ ਜਸ਼ਨ 35

ਸੰਗੀਤ

6. ਸਾਡਾ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਗੀਤ 43
7. ਲੈਅ ਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰੋ-ਤਾ ਕ ਤ ਕਿ ਟ 45
8. ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਗੀਤ ਗਾਓ 58
9. ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਵਾਧਯੰਤਰ 64
10. ਜਸ਼ਨ ਮਨਾਓ 71

© NCERT not to be republished

ਨਾਚ ਅਤੇ ਸੰਚਾਲਨ

11. ਆਓ, ਨੱਚੀਏ 82
12. ਖੁਸ਼ੀ ਲਈ ਨੱਚੋ 88
13. ਆਓ ਨੱਚਦੇ ਹੋਏ ਖੇਡੀਏ 93
14. ਕੁਦਰਤ ਨਾਲ ਨਾਚ ਕਰੋ 98

ਰੰਗਮੰਚ

15. ਪਤਾ ਲਗਾਓ 107
16. ਕਲਪਨਾ ਕਰੋ 118
17. ਆਓ ਬਣਾਈਏ 124
18. ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਦੇਖੋ 128
19. ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ 135

20. ਸਾਰੇ ਕਲਾ ਰੂਪਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕਠਾ ਕਰਨਾ 137

© NCERT not to be republished